

MAREK SAJ CSsR

ZGORSZENIE JAKO PRZYCZYNA ODMOWY POGRZEBU KOŚCIELNEGO W ŚWIETLE UCHWAŁ POLSKICH SYNODÓW DIECEZJALNYCH

W Kodeksie prawa kanonicznego z 1983 roku, w księdze czwartej poświęconej uświęcającemu zadaniu Kościoła, w jej części drugiej, dotyczącej pozostałych aktów kultu Bożego, prawodawca unormował zagadnienie pogrzebu kościelnego. W dziesięciu kanonach poświęconych tym kwestiom wymieniono osoby, którym należy odmówić tej posługi. Wśród nich są „jawni grzesznicy, którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorszenia wiernych”¹.

Należy jednak zapytać: jak ocenić, czy przyznanie pogrzebu kościelnego takim osobom wywoła zgorszenie? Z drugiej strony, czy są sytuacje, w których pomimo zakazu można udzielić tej posługi, czy też jest on bezwzględny? To ważne pytania, gdyż współcześnie zdarza się, że duszpasterze odmawiają pogrzebu jawnym grzesznikom. Badania takie wydają się więc zasadne. Będą one oparte w dużej mierze na polskim ustawodawstwie synodalnym, by zagadnienie to umieścić w kontekście Kościoła w Polsce, co uczyni je bardziej przydatnymi.

1. Prawo do pogrzebu kościelnego

Zgodnie z prawem kodeksowym, „pogrzeb kościelny, w którym Kościół wyprasza duchową pomoc zmarłym, okazuje szacunek ich ciału i równocześnie żywym niesie pociechę nadziei, należy odprawiać z zacho-

MAREK SAJ CSsR – dr hab., prof. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego na Wydziale Prawa Kanonicznego w Warszawie.

¹ *Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984, kan. 1184 § 1.

waniem przepisów liturgicznych”². Jest to jeden z aktów kultu Bożego, którego celem jest wyproszenie duchowej pomocy osobie lub osobom zmarłym. Jednocześnie obrzęd ten ma na celu przyniesienie pociechy i nadziei żywym. Jan Gołąb przypomina, że: „Pogrzeb jest obrzędem liturgicznym Kościoła. Posługa Kościoła powinna jasno wyrażać rzeczywistą łączność ze zmarłym, a także ożywiać uczestnictwo zgromadzonej wspólnoty w obrzędach i głosić jej życie wieczne”³.

Prawo do pogrzebu kościelnego jest jednym z praw członków Kościoła katolickiego⁴. Należy podkreślić, że przysługuje ono także katechumenom⁵. Choć ustawodawca nie mówi wprost o „prawie” do pogrzebu, to jednak z norm kodeksowych można wyczytać, że jest to właśnie prawo⁶. Nie jest ono jednak bezwzględne, gdyż prawodawca kodeksowy wymienia osoby, których pogrzebu kościelnego należy pozbawiać. „Jeśli przed śmiercią nie dali żadnych oznak pokuty, pogrzebu kościelnego powinni być pozbawieni: 1) notoryczni apostości, heretycy i schizmatycy; 2) osoby, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciw wierze chrześcijańskiej; 3) inni jawni grzesznicy, którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorszenia wiernych”⁷.

W interesującym nas temacie należy zwrócić uwagę jedynie na sytuację odmowy pochówku jawnym grzesznikom, których pogrzeb mógłby wywołać publiczne zgorszenie wiernych. Kogo prawodawca ma na myśli, określając w ten sposób niektórych wiernych? Trudno sobie wyobrazić możliwość stworzenia zamkniętego katalogu osób, które powinny być

² KPK, kan. 1176 § 2.

³ J. Gołąb, *Prawo do pogrzebu kościelnego i jego wykonanie w świetle postanowień polskich synodów diecezjalnych (1983–2004)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 8(2005), s. 347.

⁴ Por. KPK, kan. 1176 § 1.

⁵ Tamże, kan. 1183 § 1: „Co do pogrzebu, katechumeni są zrównani z wiernymi”. Kodeks z 1917 roku wprost stwierdzał natomiast, że nieochrzczeni nie mogą otrzymać pogrzebu kościelnego. *Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943, can. 1239 § 1: „Ad sepulturam ecclesiasticam non sunt admittendi qui sine baptismo decesserint”. KKK, n. 1259: „Jeśli chodzi o katechumenów, którzy umierają przed chrztem, ich wyraźne pragnienie przyjęcia tego sakramentu, połączone z żalem za grzechy i z miłością, zapewnia im zbawienie, którego nie mogli otrzymać przez sakrament”.

⁶ Precyzyjniej wyraził się na ten temat Kodeks kanonów Kościołów wschodnich, który zawiera sformułowanie: „Pogrzeb kościelny [...] przysługuje wszystkim zmarłym chrześcijanom i katechumenom”. *Codex canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks kanonów Kościołów wschodnich*, Lublin 2002, kan. 875.

⁷ KPK, kan. 1184 § 1.

zaliczane do tej grupy. Stąd niemożliwe jest również wypracowanie jakiejś reguły, którą należałoby stosować w odniesieniu do nich. Pewne istotne wskazówki dotyczące możliwości pozbawienia pogrzebu z uwagi na ryzyko zgorszenia zawiera instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych⁸. Wymienia ona wprost dwie grupy takich osób, wskazując jednocześnie warunki, które powinny być spełnione, by można w takich przypadkach dopuścić do pogrzebu kościelnego. Są to samobójcy i osoby, które do śmierci żyły w związku niesakramentalnym⁹.

2. Pogrzeb kościelny samobójców

Pierwszą z wymienionych przez polskich biskupów grup, którym należy odmówić pogrzebu kościelnego, są samobójcy. We wspomnianej instrukcji czytamy: „Według powszechnego zdania psychiatrów samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn, dlatego nie można im odmawiać katolickiego pogrzebu, jeśli za życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła”¹⁰. To ważna uwaga, gdyż w Kodeksie prawa kanonicznego z 1917 roku pochówku kościelnego byli pozbawieni ci, którzy zabili się po rozważnym przemyśleniu¹¹. Wynika stąd, że aby samobójstwo stało się powodem odmowy pogrzebu, musiało być popełnione z pełną przytomnością umysłu i całkowitą swobodą działania. Nie można go zatem było odmówić osobie, która działała w stanie zakłócenia czynności psychicznych, czy chorej umysłowo, a fakt poczytalności musiał być pewnie stwierdzony. Podobnie nie można było odmówić kościelnego pochówku komuś, kto tylko usiłował popełnić samobójstwo¹². Współcześnie samobójcy są uznawani za osoby z zaburzeniami psychicznymi i nie do końca odpowiadające za swój czyn.

⁸ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, 5 V 1978, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, oprac. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 351–357.

⁹ Por. tamże, n. 13 i 15. Tutaj należy wyraźnie zaznaczyć, że owa instrukcja używa pojęcia „małżeństwo niesakramentalne”, które wydaje się nieprawidłowe, gdyż każde małżeństwo ważne zawarte przez chrześcijan jest sakramentalne (zob. KPK, kan. 1055 § 2). Dzisiaj w takim przypadku najczęściej używa się wyrażenia „związek niesakramentalny”.

¹⁰ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu o pogrzebie*, n. 13.

¹¹ CIC, can. 1240 § 1, n. 3: „Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa: Qui se ipsi occiderunt deliberato consilio”.

¹² Por. F. Bączkowicz, *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958, s. 410–411.

W związku z powyższym, jeśli za życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła katolickiego, nie można odmówić im pogrzebu¹³. Po takiej linii idą wskazania polskich synodów diecezjalnych.

Synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej tak wyraził się o rozważanej tutaj materii: „Samobójcom można udzielić pogrzebu, o ile istnieje uzasadnione przypuszczenie, że uczynili to pod wpływem zaburzeń psychicznych”¹⁴.

Z kolei w uchwałach synodu diecezji drohiczyńskiej czytamy: „Nie należy odmawiać pogrzebu samobójcom, jeśli samobójstwo popełnione zostało wskutek zaburzeń psychicznych, potwierdzonych pisemną opinią lekarza. Według powszechnego zdania psychiatrów, samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn, dlatego nie odmawia się im przywiązania do wiary i Kościoła. Uczestnikom takiego pogrzebu należy jednak wyjaśnić sytuację. Samobójcę, który przed zamachem na własne życie dawał zgorszenie, należy traktować jako jawnego grzesznika. Należy odmówić pogrzebu lub jego części tylko wtedy, gdy zachodzą inne ważne przyczyny, z powodu których zdziwienie, a nawet zgorszenie wiernych może wywołać zachowanie pełnej formy pogrzebu”¹⁵.

Dalej, synod diecezji ełckiej stanowi: „Nie należy odmawiać katolickiego pogrzebu samobójcom, jeżeli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła [...]. Samobójcę, który przed śmiercią dawał publiczne zgorszenie, trzeba traktować jako jawnego grzesznika”¹⁶.

Synod archidiecezji białostockiej: „Samobójcy mogą mieć pogrzeb kościelny tylko wtedy, gdy za życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. W razie wątpliwości duszpasterz ma zwrócić się o radę do biskupa diecezjalnego. Uczestnikom pogrzebu należy wyjaśnić powody podjętej decyzji”¹⁷.

W uchwałach synodu archidiecezji przemyskiej znajdujemy zapis: „Biorąc pod uwagę aktualne opinie psychiatrów, nie powinno się odmawiać pogrzebu kościelnego samobójcom, jeśli w ciągu życia okazywali przywią-

¹³ Por. T. Ślipko, *Etyczny problem samobójstwa*, Kraków 2008, s. 40–41; M. Stokłosa, *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, *PrKan*, 53(2010), nr 3–4, s. 89–90.

¹⁴ *I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, Koszalin 1986–1990, statut 602.

¹⁵ *I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze*, Drohiczyn 1997, statut 190.

¹⁶ *I Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999*, Ełk 1999, statut 894.

¹⁷ *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, Białystok 2000, statut 579.

zanie do wiary i Kościoła. Uczestnikom pogrzebu należy wyjaśnić podstawy takiego stanowiska. Samobójcę, który przed zamachem na swoje życie dawał publiczne zgorszenie, należy traktować jako jawnego grzesznika”¹⁸.

Synod diecezji warszawsko-praskiej: „Nie należy odmawiać pogrzebu w pełni katolickiego samobójcom, jeśli wiadomo, że do śmierci doszło wskutek zaburzeń psychicznych. Natomiast samobójcę, który przed śmiercią dłuższy czas dawał zgorszenie, należy traktować jak publicznego gorszyciela”¹⁹.

W uchwałach synodu archidiecezji gnieźnieńskiej samobójcy są wspomniani przy omawianiu innych sytuacji związanych z pogrzebem: „W wypadkach wątpliwych (nagła śmierć, śmierć na skutek alkoholizmu, samobójstwo) nie należy odmawiać posługi religijnej nad grobem, pamiętając, że zmarły stanął już na sądzie Bożym, a modlitwa za żywych i umarłych może być źródłem pociechy dla żyjących, a nawet początkiem nawrócenia. Można także tylko odprawić Mszę św. do miłosierdzia Bożego, dbając o to, aby nie było z tego powodu zgorszenia (bez podawania do publicznej wiadomości)”²⁰.

Identyczny zapis znajdujemy w uchwałach synodu gdańskiego²¹.

Synod archidiecezji warszawskiej stwierdza krótko: „Nie należy odmawiać pogrzebu katolickiego samobójcom, jeśli wiadomo, że do śmierci doszło wskutek choroby psychicznej”²².

Warto także przywołać słowa synodu diecezji rzeszowskiej: „Nie powinno się odmawiać pogrzebu katolickiego samobójcy, jeśli w ciągu życia okazywał on przywiązanie do wiary i Kościoła. Uczestnikom pogrzebu należy wyjaśnić podstawy takiego stanowiska. Duszpasterz wybierze wówczas skromniejszą formę pogrzebu, licząc się ze zdrową opinią wiernych. Samobójcę, który przed zamachem na swoje życie dawał publiczne zgorszenie, należy traktować jako jawnego grzesznika”²³.

¹⁸ *Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000*, Przemyśl 2000, statut 400 §§ 1–3.

¹⁹ *Pierwszy Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej*, Warszawa 2000, statut 383.

²⁰ *III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania*, Gniezno 2001, statut 179.

²¹ *III Synod Gdański. Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia*, Gdańsk 2001, statut 762: „W wypadkach wątpliwych (nagła śmierć, śmierć na skutek alkoholizmu, samobójstwo) nie należy odmawiać posługi religijnej nad grobem, pamiętając, że zmarły stanął już na sądzie Bożym, a modlitwa za żywych i umarłych może być źródłem pociechy dla żyjących, a nawet początkiem nawrócenia”.

²² *IV Synod Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2003, statut 334.

²³ *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001–2004*, Rzeszów 2004, statut 361 §§ 2–3.

Synod archidiecezji poznańskiej postanowił: „Mając na uwadze dość powszechne zdanie psychiatrów, że samobójcy nie są w pełni odpowiedzialni za swój czyn, nie należy odmawiać im katolickiego pogrzebu ani też czynić różnicy w samej celebracji pogrzebu, jeżeli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. Chodzi tutaj o osoby, które, zanim odebrały sobie życie, należały do grona praktykujących katolików. [...] Uczestnikom ich pogrzebu należy uświadomić [...], że osoby te były praktykujące, a fakt odebrania sobie życia był podyktowany brakiem pełnej świadomości lub stanem chorobowym o podłożu psychicznym”²⁴. Dalej ten sam synod stwierdza: „Samobójcę, który przed zamachem na własne życie był powodem publicznego zgorszenia, należy traktować jako jawnogrzesznika. W takiej sytuacji [...] należy odmówić mu pogrzebu katolickiego lub przynajmniej ograniczyć uroczyste sprawowanie samej ceremonii pogrzebowej. Należy uczynić tak nie dlatego, że dana osoba popełniła samobójstwo, ale dlatego, że jej życie było przeciwne duchowi chrześcijańskiemu i że jej oddalenie od Kościoła trwało aż do śmierci. Niekiedy zgorszenie wywoływane za życia przez samobójcę polegało na notorycznym nadużywaniu alkoholu. Ani samobójstwo będące efektem zaburzenia psychicznego, ani alkoholizm, który jest także chorobą, nie mogą być motywem odmowy pogrzebu katolickiego”²⁵.

Również synod diecezji kaliskiej wypowiada się w tym samym duchu: „Nie należy odmówić pogrzebu kościelnego samobójcy, jeśli w ciągu życia okazywał przywiązanie do wiary i Kościoła. Wypadałoby w słowie pogrzebowym zwrócić na to uwagę”²⁶.

Wzmiankę na omawiany temat uczynił także synod archidiecezji warmińskiej: „Nie należy odmawiać pogrzebu katolickiego samobójcom, jeżeli w ciągu życia okazywali przywiązanie do wiary i Kościoła. Uczestnikom takiego pogrzebu należy wyjaśnić sytuację”²⁷.

Warto tutaj wspomnieć, iż do sytuacji ewentualnego pogrzebu osoby, która odebrała sobie życie, ustosunkował się arcybiskup metropolita lubelski

²⁴ *Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008*, t. 2, Poznań 2008, statut 615.

²⁵ Tamże, statut 618 §§ 1–2. Wcześniejszy synod tej archidiecezji w sprawie pogrzebu samobójców odsyłał do wspomnianej Instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej Episkopatu Polski. Nic w tej kwestii nie dodawał od siebie. Zob. *Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993. Dokumenty*, Poznań 1993, s. 297.

²⁶ *Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009). Prawo diecezjalne Kościoła kaliskiego*, Kalisz 2009, statut 618.

²⁷ *I (XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej (2006–2012)*, Olsztyn 2012, statut 168.

Józef Życiński. Wydał on dekret, w którym można przeczytać: „Bolesnym znakiem czasów staje się obecnie rosnąca liczba osób cierpiących na depresję i decydujących się na odebranie sobie życia [...]. Uwzględniając zróżnicowanie lokalnych praktyk przyjmowanych w liturgii pogrzebowej samobójców, przypomina się, iż Kodeks prawa kanonicznego określa ściśle, iż pogrzebu kościelnego winni być pozbawieni «jawni grzesznicy, którym nie można przyznać pogrzebu bez publicznego zgorszenia wiernych» (KPK 1184 § 1.3). Nie ma żadnych podstaw, aby do kategorii «jawnych grzeszników» zaliczać osoby cierpiące na zaburzenia psychiczne czy stany depresji. W realizacji zasady KPK nie można więc zacierać różnic między samobójstwem, które wynika z programowego odrzucenia chrześcijańskich zasad życia, np. przez osobiste związanie się z przestępczym środowiskiem alkoholików, narkomanów itd., a samobójstwem, które stanowi wynik choroby psychicznej, depresji lub głębokich stresów. W pogrzebach osób należących do drugiej z wymienionych grup nie należy wprowadzać żadnych modyfikacji liturgicznych, gdy nie ma uzasadnionych podstaw, aby do konkretnej sytuacji odnosić pojęcie «jawnych grzeszników». Podobne praktyki stanowiłyby zaprzeczenie postawy duszpasterskiej, raniąc właśnie te środowiska, którym potrzebne jest szczególne współczucie i chrześcijańska solidarność. Kapłańskim obowiązkiem pozostaje modlitewna więź z tymi, którzy załamali się ostatecznie w nierównych zmaganiach z cywilizacją podporządkowaną bezdusznym zasadom sukcesu i konsumpcji. Zasady określone wyraźnie w prawie Kościoła należy respektować także wtedy, gdy lokalna opinia środowiska usiłuje bronić zróżnicowania form rytu pogrzebowego, wbrew zasadom określonym już w Instrukcji liturgiczno-duszpasterskiej Konferencji Episkopatu Polski o pogrzebie i modlitwach za zmarłych z dnia 5 maja 1978 roku (n. 13). W przypadkach takich nie wolno stawiać lokalnej tradycji nad teologiczno-prawną oceną obecnej sytuacji kulturowej”²⁸.

Słowa te, choć skierowane do duchowieństwa archidiecezji lubelskiej, można potraktować szerzej, jako wyznacznik sposobu podejścia do pogrzebu takich osób oraz ich życiowego dramatu.

W temacie tym należy jeszcze raz podkreślić, iż we wspomnianej instrukcji inaczej jest traktowany samobójca, który przed zamachem na własne życie dawał zgorszenie. Wówczas „należy [go] traktować jako jaw-

²⁸ J. Życiński, *Dekret w sprawie liturgii pogrzebowej samobójców*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 78(2004), nr 2, s. 420–421.

nego grzesznika²⁹ i odmówić kościelnego pochówku³⁰. W tym kontekście warto przytoczyć deklarację *Iura et bona* Kongregacji Nauki Wiary: „Nie można zgodzić się na świadome pozbawienie się życia, czyli samobójstwo, podobnie jak na zabójstwo. Takie bowiem działanie człowieka zawiera w sobie odrzucenie najwyższej władzy Boga oraz Jego planu miłości. Jeśli chodzi o samobójstwo, to jest ono często również odrzuceniem miłości siebie samego, zaprzeczeniem naturalnego instynktu życia, ucieczką od obowiązków sprawiedliwości i miłości wobec bliźniego, różnych społeczności, czy wreszcie wspólnoty ludzkiej, chociaż – jak wiadomo – zdarzają się takie stany psychiczne, które zmniejszają lub eliminują winę³¹. W tym samym duchu wypowiadają się także inne kościelne dokumenty³².

3. Pogrzeb kościelny osób żyjących w związku niesakramentalnym

Do jawnych grzeszników, którym należy odmówić pogrzebu katolickiego, zaliczyć można osoby, które żyły w związku niesakramentalnym, przez co wywoływały publiczne zgorszenie³³. Kodeks prawa kanonicznego z 1917 roku uznawał je za publicznych i jawnych grzeszników³⁴. Franciszek Bączkiewicz w komentarzu do tego Kodeksu napisał, że do tej kategorii należą między innymi osoby, które żyły w konkubinacie, bigamiści i osoby związane tylko związkiem cywilnym³⁵. To wszystko było powodem odmówienia katolickiego pochówku. Aktualnie sytuacja zmieniła się o tyle, że na pierwszy plan wysunięto postawę takich osób za życia, ich stosunek do wiary i Kościoła, który decyduje o pogrzebie katolickim bądź jego odmówieniu. Trzeba tutaj zaznaczyć, że już w roku 1973 Kongregacja Nauki Wiary złagodziła normę can. 1240 CIC, informując, że „możliwie szybko zostanie ogłoszony nowy przepis, w którym nie będzie już

²⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu o pogrzebie*, n. 13.

³⁰ Por. Stokłosa, *Prawo do katolickiego pogrzebu*, s. 92–93; W. Mazurowski, *Warto wiedzieć – o prawie Kościoła w pytaniach i odpowiedziach*, Pelplin 2013, s. 138; J. Głapiak, *Praktyczny przewodnik po przepisach prawa kościelnego*, Poznań 2012, s. 188.

³¹ Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja *Iura et bona*, 5 V 1980, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, tłum. i oprac. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, n. 1.

³² Zob.: KDK, n. 27; VS, n. 80; EV, n. 66; KKK, n. 1735, 2280–2283.

³³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska Episkopatu o pogrzebie*, n. 15.

³⁴ CIC, can. 1240 § 1, n. 6: „Ecclesiastica sepultura privantur, nisi ante mortem aliqua dederint poenitentiae signa: aliis peccatores publici et manifesti”.

³⁵ Por. Bączkiewicz, *Prawo kanoniczne*, s. 411–412.

zabroniona celebrowanie pogrzebu religijnego tym wiernym, którzy przed śmiercią znajdowaliby się w sytuacji umożliwiającej ujawnienie grzechu, zachowali łączność z Kościołem i dali jakieś oznaki pokuty, byle uniknąć zgorszenia innych wiernych”³⁶.

W kilku uchwałach polskich synodów diecezjalnych można znaleźć wskazania dotyczące pogrzebu osób żyjących w związkach niesakramentalnych. Synod diecezji koszalińsko-kołobrzeskiej stanowi, że należy go odmówić „żyjącym w konkubinacie lub w wolnym związku «małżeńskim» bez przeszkód kanonicznych do zawarcia małżeństwa kościelnego”³⁷. Jeżeli osoby takie nawróciły się przed śmiercią, można je pogrzebać, używając skróconej formy obrzędu³⁸. Tak samo można postąpić „w wypadku śmierci praktykujących swoją wiarę konkubinariuszy, którzy nie mogli zawrzeć katolickiego związku małżeńskiego z powodu przeszkody kanonicznej, chyba że spowoduje to zgorszenie wiernych, nawet po wyjaśnieniach duszpasterza”³⁹.

Synod diecezji rzeszowskiej stwierdza: „Dopuszcza się pogrzeb katolicki osób, które do śmierci żyły w niesakramentalnym związku, jeśli przed zgonem okazały jakiegokolwiek oznaki pokuty i jeśli odbędzie się to bez publicznego zgorszenia”⁴⁰.

Synod diecezji poznańskiej, choć uważa takie osoby za jawnych grzeszników, to jednak nie odmawia im pogrzebu. Można by to uczynić tylko z racji zaistnienia dodatkowych okoliczności, wśród których, dla przykładu, wymienia stałe niepraktykowanie mimo takich możliwości, nieprzyjmowanie kołеды, nieposyłanie dzieci na lekcje religii⁴¹.

Z kolei w uchwałach synodu diecezji kaliskiej czytamy: „Duszpasterz nie powinien odmówić pogrzebu kościelnego osobom praktykującym, chociaż żyjącym na kontrakcie cywilnym, którzy nie mogli zawrzeć sakramentu małżeństwa z powodu przeszkód”⁴².

Generalnie więc synody nie odmawiają pogrzebu osobom żyjącym w związkach niesakramentalnych, zwłaszcza wtedy, gdy praktykowały one

³⁶ Kongregacja Nauki Wiary, List o pogrzebie kościelnym *Complures Conferentiae*, 29 V 1973, w: *W trosce o pełnię wiary*, s. 53.

³⁷ *I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, statut 600 § 1 n. 3.

³⁸ Tamże, statut 600 § 2.

³⁹ Tamże, statut 601.

⁴⁰ *Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001–2004*, statut 361 § 1.

⁴¹ Por. *Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008*, statut 619.

⁴² *Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009)*, statut 617.

swoją wiarę, co pozwala sądzić, że ich pogrzeb nie wywoła zgorszenia. Gdyby jednak żyły z daleka od Kościoła, wówczas można odmówić tej posługi.

4. Warunki udzielenia pogrzebu kościelnego w trudnych sytuacjach

Odmowa pochówku kościelnego powinna należeć do rzadkości. Jeśli nie ma obawy, że powstanie z tego tytułu zgorszenie, pogrzeb należy odprawić. W praktyce jednak zdarzają się sytuacje skomplikowane, wymagające podjęcia roztropnej decyzji, tak co do odmowy pogrzebu, jak i jego celebracji. To zagadnienie podejmują również polskie synody diecezjalne.

W uchwałach synodu diecezji toruńskiej widnieje zapis: „w pogrzebie zmarłego, który nie utrzymywał za życia żywej więzi z Kościołem, słuszny wydaje się zwyczaj wyboru skromniejszej formy obrzędu pogrzebu lub ograniczenia jego okazałości zewnętrznej, co w opinii wiernych stanowi wyraz pewnej dezaprobaty w stosunku do tego zmarłego”⁴³. Do duszpasterza należy wyjaśnić zgromadzonym przyczyny tak przeprowadzonego pogrzebu, jego formy lub ograniczeń, aby nie było powodu do zgorszenia wiernych⁴⁴.

Synod diecezji łowickiej postanawia w tym względzie, że „na katolicki pogrzeb jawnych grzeszników można wyrazić zgodę, jeżeli przed śmiercią dali jakieś oznaki skruchy, potwierdzone przez wiarygodnych świadków, i jeżeli nie ma niebezpieczeństwa zgorszenia wiernych. Zgorszeniu temu można zapobiec, informując o tym wiernych”⁴⁵.

Podobne zalecenie podaje synod archidiecezji białostockiej: „Duszpasterze niech w takich wypadkach wyjaśnią wiernym, dlaczego jest pogrzeb, aby uniknąć w ten sposób zgorszenia oraz niepokoju w parafii”⁴⁶.

„Duszpasterze niech postępują tu bardzo roztropnie, ograniczając odmowę do wypadków koniecznych, wyliczonych w kan. 1184 § 1 KPK. W pewnych okolicznościach niech wybierają skromniejszy rodzaj pogrzebu, licząc się ze zdrową opinią wiernych” – czytamy w uchwałach synodu diecezji tarnowskiej⁴⁷. Słuszną uwagę w tej materii czyni bp Wiesław

⁴³ *Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła Toruńskiego*, Toruń 2011, statut 334 § 2.

⁴⁴ Por. KPK, kan. 1184 § 2; Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska o pogrzebie*, n. 13.

⁴⁵ *I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999*, Łowicz 1999, statut 269 § 3.

⁴⁶ *I Synod Archidiecezji Białostockiej*, statut 580.

⁴⁷ *IV Synod Diecezji Tarnowskiej: Ad imaginem Ecclesiae universalis (1982–1986)*, Tarnów 1982–1986, statut 240 § 1.

Mering, według którego „należy roztropnie podejmować decyzję o ograniczeniu formy pogrzebu tak, aby nie przyniosła ona więcej szkody niż pożytku duchowego dla rodziny zmarłego i wiernych uczestniczących w pogrzebie”⁴⁸.

Mocno zatem zaakcentowana jest w polskim ustawodawstwie synodalnym kwestia moralnej pewności, iż pogrzeb jawnego i publicznego grzesznika nie spowoduje zgorszenia wiernych. Synody określają ten warunek następująco: „jeśli nie ma niebezpieczeństwa zgorszenia innych wiernych”⁴⁹; „odbędzie się to bez publicznego zgorszenia”⁵⁰; „gdy zgoda na taki pogrzeb może budzić zgorszenie wiernych”⁵¹; „należy zawsze wykluczać zgorszenie”⁵². Udzielenie pogrzebu kościelnego jawnemu grzesznikowi jest więc możliwe po spełnieniu – łącznie – dwóch przesłanek. Po pierwsze, musi on przed śmiercią dać znak pokuty. Po drugie, musi zachodzić pewność, że pogrzeb takiej osoby nie spowoduje zgorszenia wiernych.

Jak czytamy w Instrukcji o pogrzebie i modlitwach za zmarłych, „do znaków pokuty, które uprawniają do chrześcijańskiego pogrzebu – a których istnienie potwierdzają wiarygodni świadkowie – należą: prośba o kapłana (choćby nie zdążył przybyć), wzbudzenie zewnętrzne aktu żalu, np. przez bicie się w piersi, ucałowanie krzyża, przeproszenie za dane zgorszenie itp. Publiczne zgorszenie wyklucza się przez to, że wiernych informuje się o tych znakach pokuty”⁵³. Instrukcja ta w swojej treści odwołuje się do dekretu Kongregacji Nauki Wiary z 20 września 1973 roku, która już wtedy pozwalała na katolicki pogrzeb jawnych grzeszników, „jeżeli przed śmiercią dali jakieś oznaki pokuty i wyklucza się publiczne zgorszenie innych wiernych”⁵⁴.

* * *

Jednym z praw osoby należącej do Kościoła katolickiego jest prawo do kościelnego pogrzebu. Prawodawca w Kodeksie prawa kanonicznego

⁴⁸ W. Mering, *Instrukcja w sprawie pogrzebu*, MDWł, 94(2011), nr 7/8, s. 1028 (4.5).

⁴⁹ *Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991*, Wrocław 1985, statut 82.

⁵⁰ *Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000*, statut 402 § 1.

⁵¹ *Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i Instrukcje*, Sandomierz 1999, statut 290.

⁵² *II Synod Diecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 1987, s. 115.

⁵³ Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska o pogrzebie*, n. 14.

⁵⁴ Kongregacja Nauki Wiary, Dekret o pogrzebie *Patres Sacrae Congregationis*, 20 IX 1973, w: *W trosce o pełnię wiary*, s. 65.

z 1983 roku wylicza osoby, którym należy udzielić tej posługi, oraz takie, którym powinno się jej odmówić. Do tej drugiej grupy, oprócz notorycznych apostatów, heretyków i schizmatyków, a także osób, które wybrały spalenie swojego ciała z motywów przeciwnych wierze chrześcijańskiej, należą również inni jawni grzesznicy, którym nie można przyznać pogrzebu kościelnego bez publicznego zgorszenia wiernych. O ewentualnej odmowie udzielenia tej posługi będzie zatem decydować możliwość wystąpienia zgorszenia. Zgodnie z Instrukcją Konferencji Episkopatu Polski o pogrzebie, do jawnych grzeszników zalicza się przede wszystkim osoby, które odebrały sobie życie oraz osoby pozostające w związku niesakramentalnym. Można im więc odmówić pogrzebu kościelnego, ale tylko wówczas, gdy wywoła to zgorszenie. Uchwały polskich synodów diecezjalnych są w tej sprawie jednomyślne. Odmowy pogrzebu trzeba unikać; jeśli już się taką decyzję podejmuje, powinna to być sytuacja wyjątkowa. Samobójcy, o ile przejawiali przywiązanie do wiary i Kościoła, powinni otrzymać tę posługę. Współcześnie bowiem targnięcie się na własne życie postrzegane jest jako wynik zaburzeń psychicznych. Także osobie żyjącej w związku niesakramentalnym, która praktykowała swoją wiarę, należy udzielić pogrzebu. Żeby ta decyzja nie została źle odebrana przez innych wiernych, duszpasterz powinien im wytłumaczyć jej powody podczas sprawowania obrzędu.

STRESZCZENIE

Prezentowane rozważania miały na celu przybliżenie sytuacji ewentualnej odmowy pogrzebu kościelnego jawnym grzesznikom, do których Kościół zalicza przede wszystkim samobójców i osoby żyjące w związku niesakramentalnym, czyli małżeństwie cywilnym. Gdyby pogrzeb tych osób miał spowodować zgorszenie wśród wiernych, wówczas należy odmówić tej posługi. Taka sytuacja powinna jednak należeć do rzadkości. Przywołane uchwały polskich sądów diecezjalnych wyraźnie określają sposób postępowania w takich przypadkach.

Słowa kluczowe: pogrzeb kościelny, zgorszenie, prawo kanoniczne, synody diecezjalne.

SUMMARY

The aim of the presented analysis was to explain the probable situation when the refusal of the Church funeral takes place. It happens in case of public sinners to which the Church includes primarily suiciders and those who cohabit in non-sacramental union, which is civil marriage. Were the funeral of such persons brought

a possibility of mischief amongst faithful, it should be refused. This, however, should be incidental. The resolutions of Polish diocesan synods, as indicated in the paper, explicitly show the procedures for such situations.

Key words: Church funeral, mischief, Canon Law, diocesan synods.

BIBLIOGRAFIA

- Sobór Watykański II, Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*, 7 XII 1965.
- Jan Paweł II, Encyklika *Veritatis splendor*, 6 VIII 1993.
- Jan Paweł II, Encyklika *Evangelium vitae*, 25 III 1995.
- Codex iuris canonici Pii X Pontificis Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus*, Typis Polyglottis Vaticanis 1943.
- Codex iuris canonici auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Prawa Kanonicznego*. Przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu, Poznań 1984.
- Codex canonum Ecclesiarum Orientalium auctoritate Joannis Pauli PP. II promulgatus. Kodeks Kanonów Kościołów Wschodnich*, tłum. pol., Lublin 2002.
- Katechizm Kościoła katolickiego*, Poznań 1994.
- Kongregacja Nauki Wiary, Dekret o pogrzebie *Patres Sacrae Congregationis*, 20 IX 1973, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, tłum. i oprac. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 65.
- Kongregacja Nauki Wiary, List o pogrzebie kościelnym *Complures Conferentiae*, 29 V 1973, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, tłum. i oprac. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 53.
- Kongregacja Nauki Wiary, Deklaracja *Iura et bona*, 5 V 1980, w: *W trosce o pełnię wiary. Dokumenty Kongregacji Nauki Wiary 1966–1994*, tłum. i oprac. Z. Zimowski, J. Królikowski, Tarnów 1995, s. 141–147.
- Konferencja Episkopatu Polski, *Instrukcja liturgiczno-duszpasterska o pogrzebie i modlitwach za zmarłych*, 5 V 1978, w: *Dokumenty duszpastersko-liturgiczne Episkopatu Polski 1966–1993*, oprac. C. Krakowiak, L. Adamowicz, Lublin 1994, s. 351–357.
- I Synod Archidiecezji Białostockiej*, Białystok 2000.
- II Synod Diecezji Częstochowskiej*, Częstochowa 1987.
- I Synod Diecezji Drohiczyńskiej. Statuty. Dokumenty wykonawcze*, Drohiczyn 1997.
- I Synod Diecezji Ełckiej 1997–1999*, Ełk 1999.
- III Synod Gdański. Misja ewangelizacyjna Kościoła gdańskiego na początku nowego tysiąclecia*, Gdańsk 2001.
- III Powojenny Synod Archidiecezji Gnieźnieńskiej z okazji Milenium jej powstania*, Gniezno 2001.

- Pierwszy Synod Diecezji Kaliskiej (2007–2009). Prawo diecezjalne Kościoła kaliskiego*, Kalisz 2009.
- I Synod Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej*, Koszalin 1986–1990.
- I Synod Diecezji Łowickiej 1995–1999*, Łowicz 1999.
- Poznański Synod Archidiecezjalny 1992–1993. Dokumenty*, Poznań 1993.
- Synod Archidiecezji Poznańskiej 2004–2008*, t. 2, Poznań 2008.
- Synod Archidiecezji Przemyskiej 1995–2000*, Przemyśl 2000.
- Pierwszy Synod Diecezji Rzeszowskiej 2001–2004*, Rzeszów 2004.
- Aby byli jedno. Drugi Synod Diecezji Sandomierskiej. Dekrety i Instrukcje*, Sandomierz 1999.
- IV Synod Diecezji Tarnowskiej: Ad imaginem Ecclesiae universalis (1982–1986)*, Tarnów 1982–1986.
- Uchwały Pierwszego Synodu Diecezji Toruńskiej. Prawo partykularne Kościoła Toruńskiego*, Toruń 2011.
- I(XIV) Synod Archidiecezji Warmińskiej (2006–2012)*, Olsztyn 2012.
- IV Synod Archidiecezji Warszawskiej*, Warszawa 2003.
- Pierwszy Synod Diecezji Warszawsko-Praskiej*, Warszawa 2000.
- Synod Archidiecezji Wrocławskiej 1985–1991*, Wrocław 1985.
- Mering W., *Instrukcja w sprawie pogrzebu*, MDWł, 94(2011), nr 7/8, s. 1021–1037.
- Życiński J., *Dekret w sprawie liturgii pogrzebowej samobójców*, „Memoranda. Wiadomości Archidiecezji Lubelskiej”, 78(2004), nr 2, s. 420–421.
- Bączkowicz F., *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*, t. 2, Opole 1958.
- Głapiak J., *Praktyczny przewodnik po przepisach prawa kościelnego*, Poznań 2012.
- Gołąb J., *Prawo do pogrzebu kościelnego i jego wykonanie w świetle postanowień polskich synodów diecezjalnych (1983–2004)*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 8(2005), s. 345–384.
- Mazurowski W., *Warto wiedzieć – o prawie Kościoła w pytaniach i odpowiedziach*, Pelplin 2013.
- Stokłosa M., *Prawo do katolickiego pogrzebu w niektórych wyjątkowych okolicznościach*, PrKan, 53(2010), nr 3–4, s. 83–111.
- Ślipko T., *Etyczny problem samobójstwa*, Kraków 2008.